

Хобзей Н., Сімович К., Ястремська Т., Дидик-Меуш Т.
Лексикон львівський: поважно і на жарт. – Львів : Інститут українознавства
ім. І. Крип'якевича НАН України, 2009. – 672 с.

У славістиці вже є лексикографічні дослідження про мовлення міста: згадаймо ґрунтовну працю познанських лінгвістів «*Słownik gwary miejskiej Poznania*» за редакцією М. Грухманової і Б. Вальчака (Варшава–Познань, 1997) чи «*Большой полутолковый словарь одесского языка*» В. Смірнова, опублікований в Одесі 2002 р. Однак на матеріалі української мови лексикографічний довідник про мову міста вийшов уперше. Мотто книги: слова З. Тарнавського «Кожному вільно кохати своє рідне місто». Лексикон підтверджує любов до рідного міста його укладачів. Для української культури, зокрема мовленнєвої, Львів був і є важливим осередком, про це йдеться в передмові «Слова і місто, або місто в словах» Н. Хобзей (с. 7–38).

Концепція словника полягає в передачі широкого спектра ознак «від мовлення арготичного, сленгового до такого, яке б репрезентувало характерні особливості лексичного багатства львів'ян-українців упродовж двадцятого століття» (с. 7). Хоча автори зазначають про вибірковість у доборі матеріалу, однак лексемний склад та особливості його подачі свідчать про зважений підхід до змісту і структури словника. Окрім лексичних відповідників, довідник містить сталі словосполучення, фразеологізми, прислів'я та приказки (понад 12 тис. одиниць).

«Лексикон львівський» є не тільки тлумачним словником, а частково і синонімним, оскільки до багатьох слів подано низку відповідників, наприклад: *гаркотлук*, вул., ірон. 'служниця', 'кухарка' – *бамбетель*, *кухаріца*, *кухта*, *маланка*, *марина*, *мариська*, *тлук*, *тлумак* (с. 147); *гарбуз*, ірон., знев. 'голова' – *калатітра* (*каляпітра*), *кібель*, *лепета* (*ліпета*), *лепетина*, *магола*, *маківка*, *макітра*, *макува*, *мозківниця*, *паля*, *розум*, *фраєрська пала*, *фраєрське вухо* (с. 147).

У книзі наведено фразеологізми та сталі словосполуки, зокрема зі словом *голова*: *вар'ят з мокрою головою*, *вилетіти з голови*, *вирховата голова*, *вороняче гніздо в голові мати*, *випасти з голови*, *дрейшайбу в голові мати*, *з жидівською головою*, *завертати голову*, *задурити собі голову*, *закрутити собі голову*, *крілики в голові мати*, *мати леп в голові*, *мати мухи в голові*, *мати оливу в голові*, *мати сильну голову*, *мати флски* (*фляки*) *в голові*, *мишки в глові бігають*, *на босу голову*, *оливи в голові бракує*, *помикититися в голові*, *світла голова*, *стрілити в голову*, *стукнутися в голову*, *фйола в голові мати*, *фуси в голові*, *хорий на голову*, *хоч кіл на голові теши*, *цофнутий в голову* (с. 155–156), зафіксовано й паремії: *дурної голови й волосся не держиться*, *і в мене голова не від паради*, *і в мене голова не на продаж*, *кланяйся голова з вухами*, *а потилиця й сама похилиться* (с. 156).

Окрім словникової частини, видання містить також «Іменник», у якому подано вживані у Львові українські імена, їхні пестливі чи згрубілі відповідники, скорочені варіанти. Серед них такі, які вживають часто (*Богдан*, *Володимир*, *Мирослава*, *Наталія* тощо), і рідковживані (*Іриней*, *Лазар*, *Мілена* та ін.).

Книга зацікавлює багатьма аспектами. Насамперед тим, що більшість поданих у Лексиконі слів не відомі сучасному читачеві (ілюструють ареал поширення говорів південно-західного наріччя). Книга дає змогу пізнати через слово незвичайний, особливий світ львів'ян – світ не тільки минулий, а й сьогочасний. «До реєстру ввійшли

насамперед ті слова, які літературній мові не відомі; залучено і ті, які вирізняються характерним «львівським» наголошуванням *тра́мвай, адво́кат, содо́вий* та ін. Оскільки різні покоління чи різні соціальні верстви вимовляли деякі слова по-різному, подано фонетичні варіанти, наприклад: «засвіркува́ти (засьвіркува́ти), кама́ші (замáші, тамáші) та ін.» (с. 39).

Щоб наблизити необізнаного читача до львів'ян, авторки, за порадою світлої пам'яті акад. Я. Ісаєвича, увели до реєстрової статті позначки (*м, ср., ст.*), які вказують на вік тих, кому слово відоме. Скажімо, мовлення «старого Львова», хоча й видозмінене, продовжує мандрівку міськими вулицями. Читач знайде і незвичні ремарки (напр., *згод. – згодійське, вул. – вуличне*) та умовні знаки (як-от, «бомба», яка вказує на лайку чи проклін). Обґрунтовуючи вживання однієї з них, Н. Хобзей пише: «...Ремарку *вул.* (вуличне) вперше використав Олекса Горбач у праці «Арго в Україні». Вживаючи її у Лексиконі, ми намагалися показати відмінності між мовленням інтелігенції, освічених свідомих українців та мовленням тих суспільних верств, для яких характерним було вживання «балаку» чи його елементів. Якщо в «балаку» таке слово могло бути і нейтральним, і, за конкретних обставин, експресивним, то в мовленні інтелігента здебільшого ставало експресивно маркованим» (с. 40). Лексикон виявляє усю красу та багатство українського слова, яке розвивалося у львівських мурах упродовж ХХ ст. Про важливість львівського мовлення для формування західноукраїнського варіанта літературної мови писав Юрій Шевельов у праці «Українська мова і першої половині двадцятого століття (1900–1941): Стан і статус».

Уточнення назви «поважно і на жарт», яке спершу може видаватися зайвим, стає доречним та обов'язковим, коли починаєш читати Лексикон. Уся суть у доборі цитат. Із багатьох доступних авторкам джерел обрано той ілюстративний матеріал, який, як частина словникової статті, існує водночас і поза нею, живе своїм життям. Запропоновані цитати є попросту міні-текстами, які можна читати незалежно від словника. Більшість із них – це захопливі оповідки про життя мешканців Львова, їхні звички. Є тут історії про відомих літературознавців, політиків, громадських діячів, розповіді про дільниці міста, час їх забудови, про гори, річки, ставки... Оповідки веселі та повчальні. Це фрагменти книг, які опублікували ті, хто народився, зростав чи навчався у Львові. Лексикон стає своєрідним путівником з історії Львова. Наприклад, в одній зі статей довідуємося про львівських феміністок. Це *три Маріни*, або «львівські піонерки боротьби за рівноправність жіноцтва з чоловіками і разом з поступовими учительками Марією Білецькою (жінкою проф. Василя Білецького) і Константиною Малицькою зорганізувала перше віче українського жіноцтва у Львові, за що «зарозумілі» чоловіки називали їх із насмішкою «три Марини» (Шах) (с. 350). Є й згадки про давні звичаї, які в сучасному міському середовищі не збереглися: *подушковий танець* «обрядовий весільний танець»: *Під кінець молода десь пропадала, й обов'язком молодого було її віднайти; тривало це не раз з півгодини. За старим звичасм, починався тепер «подушковий» танець. Молодий засідав посередині кімнати на кріслі, на коліна клали йому подушку, на ній сиділа молода, й дружки здійснювали з неї серпанок і вінок. Дружба приносив на таці чіпець, підносили його догори і промовляли до молодої віршами; старостина вбирала молоду в чіпець, у вінок і серпанок убирала дружку і танцювали довкола молодої пари, сипали їй на подолок гроші й рівночасно цілували: жінки – молодого, чоловіки – молоду. Потім танки йшли до самого рана, а на дру-*

гий день бували ще «поправини» на новому господарстві у новоженців. Такі весілля бували на Личакові (Крип'якевич) (с. 450).

Оскільки назви *три Марини* чи *подушковий танець* з мовлення міщан належать до малознаних міських історизмів, немає відомостей про ті покоління, які їх вживають. У Лексиконі використано також і ремарку *іст.* (історичне), наприклад: *спéнцєр* «короткий верхній чоловічий одяг» (с. 39).

Автори продумали поліграфічне оформлення словника: очевидно, цьому посприяв досвід публікації інших лексикографічних видань, що вже вийшли за участю цього творчого колективу¹.

Хоча книга традиційно чорно-біла, завдяки вміщеним рекламам із довоєнних львівських видань (розробник фірма «Фама») та віршам Бабая (псевдо І. Нижанківського), вона неначе набуває кольору. Саме ці рекламні вставки наочно увиразнюють, як українська мова побутувала у всіх сферах життя в місті до Другої світової війни. Книгу доповнюють ще одні «ілюстрації» – кулінарні рецепти, за якими можна випікати і варити.

Будова словникових статей свідчить про увагу до читача, про намагання зробити Лексикон доступним і цікавим.

Маю надію, що книга, яку запропонували читачеві Н. Хобзей, О. Сімович, Т. Ястремська, Г. Дидик-Меуш, лише початок словникового вивчення львівського мовлення, мовлення міста, яке захоплює кожного, хто в нього потрапляє. А ще вона є добрим дороговказом для тих, хто закоханий у своє містечко чи село, бо спонукає до записування народних перлин із цієї місцевості.

Словник «Лексикон львівський: поважно і на жарт» – важливе джерело для вивчення таких соціолінгвістичних тем, як мова міста, мовлення соціальних груп, мова і вік, мова і гендер в діакронії та синхронії.

Галина Гримашевич

Рецензія надійшла до редколегії 27.09.2010

¹ Див. серію «Діалектологічна скриня»: О. Горбач «Арто в Україні» (2006), Г. Шило «Надністрянський регіональний словник» (2008), М. Грицак «Скарби гуцульського говору: Росішка» (2008), М. Негрич «Скарби гуцульського говору: Березові» (2008), а також низку різних типів словничків, що опубліковані в 1–8 випусках «Діалектологічних студій» (2003–2009).